

Uši Sereinig • Polona Sketelj

Popotnik po Zilji

Kulturnozgodovinski vodnik

Mohorjeva
Celovec

POPOTNIK PO ZILJI

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

930.85(436.5=163.6)(036)
908(436.5)(036)

SEREINIG, Uši
Popotnik po Zilji : kulturno-zgodovinski vodnik / Uši Sereinig, Polona Sketelj ; [izdajatelja] Mohorjeva Celovec [in] Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Celovec. - 2., popravljena izd. - Celovec : Mohorjeva, 2026

ISBN 978-3-7086-1443-4
COBISS.SI-ID 301775875

2. popravljena izdaja, 2026
Uši Sereinig/Polona Sketelj: Popotnik po Zilji · Kulturno-zgodovinski vodnik
Lektoriranje: Stanislav M. Maršič
Oblikovanje in prelom: poko
Urednik: Hanzi Filipič

© 2017 Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik
in Mohorjeva založba, Celovec–Ljubljana–Dunaj

Izdajatelja: Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik
in Mohorjeva založba Celovec
Za Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik: Martina Piko-Rustia
Za založbo: Hanzi Filipič
Založila in tiskala: Mohorjeva/Hermagoras GmbH, 2026

Naklada 200 izvodov
Cena € 24,90
ISBN 978-3-7086-1443-4

Izid knjige so omogočili:
Slovensko prosvetno društvo Zila
Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu
Urad zveznega kanclerja na Dunaju – BKA
BMB Bundesministerium für Bildung
Tisk knjige je podprlo:
Zvezno ministrstvo za izobraževanje Republike Avstrije

Uši Sereinig
Polona Sketelj

Popotnik po Zilji

Kulturno-zgodovinski vodnik

Mohorjeva
Celovec

Slovenski narodopisni inštitut
Urban Jarnik, Celovec

VSEBINA

UVOD 6

NARAVNE DANOSTI IN ŽIVLJENJE OB ZILJI 9

Bistra »Zila« 12

Od furmanov do pustolovščin s konji 20

Jes pa pojdan u pvanina 29

Arhitekturni drobci 35

ŠEGE IN NAVADE 41

Ziljski žegen in štehvanje 41

Trikraljevsko koledovanje 54

Ziljska vascit 63

JEZIK IN KULTURNO USTVARJANJE 77

Slovenski »žobar« 77

Petje, tamburanje, ples in gledališče 85

Katoliško slovensko izobraževalno društvo Brdo 90

Katoliško slovensko izobraževalno društvo Melviče 92

Slovensko katoliško izobraževalno društvo Zila – Slovensko prosvetno društvo Zila 94

Slovensko tamburaško in pevsko društvo Dobrač – Slovensko prosvetno društvo Dobrač 99

OD KRAJA DO KRAJA 105

Od Marije na Zilji na Vrata 107

Iz Straje vasi na Ziljsko Bistrico 131

Po senčni strani Zilje 145

Po sončni strani Zilje 163

Razgledne točke 179

ZNAMENITI ZILJANI 181

UPORABLJENA LITERATURA IN VIRI 226

VASI PO ABECEDNEM REDU 240

POPOTNIK PO ZILJI

Popotnik je knjižni vodnik po Ziljski dolini, njeni slikoviti naravni ter raznoliki snovni in nesnovni kulturni dediščini.

Namenjen je posameznikom in družinam, mladim in starejšim, vsem, ki so po srcu raziskovalci in se radi odpravijo z avtomobilom, kolesom ali peš v bolj ali manj odmaknjene kraje. Vsi, ki radi potujejo in se potepajo ter bogatijo svoje obzorje znanja, bodo s Popotnikom po Zilji odkrivali drobce preteklega in sodobnega načina življenja v krajih pod visokimi gorami, med zelenimi pašniki in v bližini reke, ki je dala dolini ime.

Popotnik bo bralce popeljal iz kraja v kraj, mimo mnogo stanovanjskih hiš, gospodarskih poslopij, sakralnih spomenikov ... Odprl jim bo vrata in razkril vsakdanje in praznično življenje, prepleteno v ritmu letnih časov, življenjskega cikla, dela in praznika, življenja na planinah in v dolinah. Seznanil jih bo z utripom delovanja slovenskih kulturnih društev, njihovimi vzponi in padci ter predvsem s prizadevanji za ohranitev slovenskega jezika in kulture.

Popotnik na več mestih postavlja Ziljsko dolino v širše družbeno in zgodovinsko dogajanje. Poleg organiziranega skupinskega delovanja v društvih bodo bralci spoznali tudi posameznike, znane Ziljane, ki so zapustili neizbrisne sledi tako na Zilji kakor tudi v širšem slovenskem kulturnem prostoru. Bralci se bodo seznanili s tem, kakšen je bil prispevek »znanih Ziljanov« za ohranjanje slovenskega

jezika ter za politično in gospodarsko zgodovino. Knjiga je tako zanimiva tudi za strokovnjake s področja humanističnih ved.

Posebno poglavje je namenjeno nazadovanju slovenskega jezika na Zilji in prizadevanjem za njegovo ohranitev.

Popotnik po svoji zasnovi ni namenjen enkratni uporabi, ampak nagovarja bralca, da se vedno znova vrne v slikovito dolino. Poleg preteklega načina življenja in zgodovinskega pregleda mu namreč ponuja številne podatke o dogodkih, ki si jih je še danes moč ogledati na Zilji in ki govorijo o ohranitvi nesnovne kulturne dediščine skozi več rodov. Prav tako prinaša podatke o snovni kulturni dediščini, spomenikih, muzejih in njihovih zbirkah.

Ste že bili na Zilji? Poznate njene loge in planine, reko in njene pritoke, moč in veličastnost ziljskih konj, vasi in prebivalce, njihov iskrivi jezik, šege in navade, kulturno delovanje, so vam znani seniki in mogočne domačije z velikimi vhodnimi hišnimi vrati in prehodnimi vežami, manjše kajže, župnijske in podružnične cerkve s slikovitimi poslikavami in pestro zgodovino ter legende o krajih in ljudeh pri reki Zilji?

Ste že kdaj zapeli pesem, ki opeva Ziljo? Ko jo enkrat zapoješ, večno odmeva v tebi, in ko enkrat vidiš to dolino, se nenehno vračaš vanjo.

Naj vas ta knjižni popotnik spremlja na poti njenega odkrivanja, naj bo vaš sopotnik na poti skozi kraje in naj vas vodi v osrčje utripa življenja na tem koncu našega planeta.

Uši Sereinig in Polona Sketelj

NARAVNE DANOSTI IN ŽIVLJENJE OB ZILJI

Dolina je dobila ime po reki Zilji (dolgi 122 km), ki izvira pri Sillianu na Vzhodnem Tirolskem, v bližini Marije na Zilji pri Beljaku pa se izliva v Dravo.

Zgornji del doline ima posebno geografsko ime – Lesachtal (Lesna dolina) – pri Kötschach-Mauthnu (Kočе-Muta, nar. Kočane) pa se začne dolina z imenom Zilja. Del doline od Kötschach-Mauthna do Šmohorja se imenuje Zgornja Zilja, del od Šmohorja do Marije na Zilji pa Spodnja Zilja, in prav ta je najzahodnejša dolina dvojezičnega območja južne Koroške. Slovensko govoreči domačini tega predela imenujejo reko in dolino *Zila*.

Medtem ko je jezikovna meja na zahodu jasno začrtana – najzahodnejša vas so Potoče blizu Šmohorja –, segajo na vzhodu jezikovne značilnosti slovenskega ziljskega narečja v vasi okoli Baškega jezera in se tam prepletajo z rožanskimi. Ziljska noša in štehvanje sta doma na manjšem območju Spodnje Zilje – v župnijah od Brda do Podkloštra oz. vasi Peče. To je tudi območje, ki ga tamkajšnji prebivalci v glavnem pojmujejo kot *Zilo*. Nekateri tudi menijo, da je »prava« Ziljska dolina samo tam, kjer ljudje *žəbarijo*, tj. predel od Šmohorja do Štasove v občini Straja vas, medtem ko prebivalci od Podkloštra proti vzhodu *marnvajo*.*

Dolina je umeščena med vzporedno potekajoči gorski verigi: med Karnijske Alpe na jugu in Ziljske Alpe na se-

* Namesto glagola *govoriti* (govorim, govoriš …) uporabljajo »pravi« Ziljani narečno besedo *žəbariti* (*žəbarim, žəbariš* …), Ziljani vzhodnega predela in Rožani pa glagol *marnvati (marnvam, marnvaš …)*.

Pogled iz Melvič v dolino proti vzhodu

veru. Ziljani razlikujejo med sončno in senčno stranjo doline. Na senčni strani ležijo vasi pod Karnijskimi Alpami, torej na desnem bregu Zilje. To je območje od Zahomca do Potoč pri Šmohorju. Vasi na sončni strani pa ležijo predvsem v hribovitejših predelih na levem bregu Zilje, na območju, ki sega od Čajne do Borelj. Temu hribovju pravijo prebivalci Zilje tudi *Panagurje* (»Po na gorovju«), njihovim prebivalcem pa *Panaguərci*.

Naravne danosti, ki jih določata prisojnost in senčnost, vplivajo tudi na kmečko gospodarstvo. Za senčno stran doline so bila značilna obširna močvirja s kislo travo, najboljšo krmo za konje. Zamočvirjenost tal so povzročile naravne nesreče – podor Dobrača ob potresu leta 1348,

Jakličeva kajža v Čačah je spomeniško zavarovana.

ko so plasti skalovja zajezile Ziljo, in pogoste hude poplave. Za govedorejo in poljedelstvo neprimerne površine s kislo travo so prebivalci izkoristili za intenzivno rejo konj. Še pred prvo svetovno vojno so v krajih z najobširnejšimi močvirnatimi travniki – ali *ogi* (logi), kakor pravijo na Zilji – v okolici Ziljske Bistrice in Blač redili 23 do 39 konj na 100 ljudi. Na Koroškem je to število znašalo 8, na Kranjskem celo le 2,5 na 100 ljudi (Ilešič 1931: 169).

Na sončni strani doline pa je na gričevnatem pobočju več manjših gručastih zaselkov. V preteklosti so tam prevladovale majhne kmetije, ki niso omogočale preživetja. Večina malih kmetov in kajžarjev je morala med tednom na delo v rudniški kraj Bleiberg, hodili pa so tudi v Kanalsko dolino

v Rabelj in v tovarne verig v Beli Peči. Glede sončne strani so prebivalci senčne strani svarili svoje potomce: »Zamerkaj si, če kravo kupiš na sončni strani, ne paše na Bistrico. Če boš pa dečvo pripeljal, tista pa še manj.«

Bistra »Zila«

Pesem *Tam, kjer teče bistra Zila* izpod peresa Jožefa Kattniga je osvajala srca, kjerkoli so jo peli. Skorajda ni Slovenca, ki je ne bi poznal.

Do popolne uravnave rečne struge v drugi polovici 20. stoletja se je Zilja v spodnjem toku v neštetih zavojih »lepo zlivala« od ene strani doline do druge. Zavoje Zilje – po ziljsko *vančə* – najdemo tudi v rekih, ki spremljajo šege, saj so fantje *šapali* (tepežkali) dekleta, ki so jih peljali v prvi rej, med drugim takole: »Šipa, šapa, šipa, šapa, da boš meva təkaj panku, čokər ma Zila vanku« (Šipa, šapa, šipa, šapa, da boš imela toliko pankrtov, kolikor ima Zilja zavojev*).

Zilja je s svojimi *vanki* močno vplivala na življenjske okoliščine prebivalcev ob reki. V največji naravni nesreči v zgodovini južne Koroške – ob potresu leta 1348 – se je odlomilo južno pobočje Dobrača in plasti skalovja so takrat zasule »17 vasi, 5 cerkva in 3 gradove«. Tako je ta dogodek opisal tedanji opat benediktinskega samostana v Podkloštru (Zablatnik 1981: 119). Odlomljene plasti Dobrača so zajezile Ziljo, in ta je po ljudskem izročilu narasla v veliko jezero. Pravijo, da se je jezero razširilo do Blač, gladina

* Dobesedni prevod. S pankrti tukaj niso nujno mišljeni nezakonski otroci, temveč otroci nasploh.

Zavoji – ›vanki‹ – Zilje v Franciscejskem katastru

pa da je segala do zvonov cerkve v Smerčah. Pripovedujejo tudi, da so se morali prebivalci takrat zateči na varno na senožeti nad vasmi – Zahomčani in Bistričani v Pvanje, Blačani pa na senožeti pod planino Vrbuc. Tam so tudi orali in sejali, menda so imeli na tisti višini tudi pokopališča, o čemer naj bi pričalo ledinsko ime *Dušnjə dom* na senožetih nad Blačami.

Po izčrpnih preverjanjih zgodovinskih virov pa so dokazali, da se je Dobrač podrl na nenaseljeno območje med Ziljico in Podvetrovom. Veliko manjše je bilo tudi jezero – po najnovejših ocenah je bilo dolgo kvečjemu tri kilometre, globoko pa 15 metrov (Schlamberger 2000: 18). Ogromno škodo pa sta povzročila potres in zajezena

Uravnana rečna struga Zilje pri Nizalah

Zilja, ko si je spet izkopavala novo strugo. Dognano je, da sta v deroči vodi izginili dve vasi, Šentjanž in Pruck. Šentjanž je ležal 2,5 km jugovzhodno od Čač. Na tem mestu sta danes Šentjanški studenec oz. Šenjanževo korito (Johannesbrunn) in kapelica, mimo pa vodi kolesarska pot »Gailtaler Radweg«. Vas Pruck je ležala med Strajo vasjo in Draščami. Na jezero še danes spominja nemško ledinsko ime *Seewiese* (See – jezero, Wiese – travnik) na levem bregu Zilje, severno od Podkloštra v bližini gostilne Almgasthof Schütt. Podorni material Dobrača pa je zajezil tudi talno vodo, kar je povzročilo močno zamočvirjenost dolinskega dna. Zamočvirjenost so povzročali tudi naplavinski stožci (Schwemmkegel) – obilni nanosi hudourni-

kov iz stranskih grap. Nanosi so segali daleč v dolino in ovirali odtok Zilje. Zato je tekla počasi, v velikih zavojih od ene strani doline do druge.

Obsežni močvirnati travniki ob vodi so ziljski pokrajini vtisnili svojstven pečat. Kisla trava, ki raste v *ogih*, je primerna samo za konje. Prav zato se je na Zilji razvila intenzivna konjereja. Pomembnost *ogov* za konjerejo se je kazala tudi pri košnji, saj so jo opravljali slovesno. *Sanasečə* (kosci) so imeli oblečene bele nedeljske srajce, ko so šli kosit na *og*. Nosili so dolge spodnje hlače, ki so jih pod kolenom zavezali z zlikanim trakom. Videle so se izpod zgornjih hlač, morale pa so biti bele kakor *špras* (skuta). Grabljice pa so nosile nedeljske *burtaše* (predpasnike).

Za kosilo in malico so ob košnji na *ogu* pripravili boljšo hrano. Jedli so različne nadevane (polnjene) *krape*,* piščance, kozličke, svinjsko ribico, šunko, klobase in pogače. Medtem ko so doma ob delavnikih jedli samo z žlico, so na *ogu* ponekod jedli s celotnim priborom. Pogrnili so tudi prtiče. Voz s senom je moral biti posebno lepo naložen, *nabasan*. Pravili so, da mora biti lep kakor škatlica.

Silovita »Zila«

Ni naključje, da so prvi prebivalci doline poimenovali reko, ob kateri so živeli, Zilja (nem. *die Gail*). Ime je predrimsko in izvira iz oblike *Gīlia*, indogermanska

* Tatjana Angerer je objavila v knjigi *Čisava župa, pisana pogača in še kaj* več receptov za krape. Ziljski krapi so npr. narejeni iz malo mehkejšega testa kakor za rezance, polnjeni pa so z gladko pretlačenim krompirjem, skuto in začimbami. Angerer 1987: 168.

oblika *ghoilo* pa pomeni »zapeniti se«, »silovito« (Pohl 2000: 86). Dejansko se je Zilja po močnih deževjih lahko v nekaj urah spremenila v smrtno nevarno vodo, ki lahko uniči vse.

O nenavadnih povodnjih na Zilji poročajo kronike od leta 1118 (Poglitsch 2001: 43). Zaradi velikih usodnih poplav v 19. stoletju so leta 1875 z deželnim zakonom končno ustanovili podjetje za regulacijo Zilje. Najprej so na Spodnji Zilji presekali številne zavoje Zilje, tako da se je dolžina reke skrajšala približno za osmino. Ob hudournikih, ki se izlivajo v Ziljo, so v dolinah zgradili pregrade za zadrževanje nanosov. Za urejanje hudournikov si je v deželnem zboru še posebej prizadeval poslanec Franc Grafenauer. Po prvi svetovni vojni, ko so se pojavili prvi bagri, so poglobili rečno strugo in utrdili bregove z nasipi.

Poplave pa so regulacijska dela in varovalne ograje še kar naprej uničevale. Zato so morali načrte za regulacijo Zilje v teku let večkrat preveriti in spremeniti. Že v tridesetih letih 20. stoletja so si zamislili, da bi ob Zilji zgradili več zadrževalnih bazenov za vodo. To zamisel so postopoma uresničevali v naslednjih desetletjih.

Po drugi svetovni vojni so začeli osuševati tudi močvirnate travnike, da bi jih tako spremenili v rodovitno orno zemljo. Večji del Zilje so vklenili v rečno korito, podobno kanalu, kar je močno vplivalo na podobo pokrajine. Uničenih pa je bilo tudi mnogo življenjskih prostorov za številne živalske vrste in rastline v logih. Kjer so bregove Zilje obložili s kamenjem ali jih zabetonirali, so uničili številnim ribam njihova drstišča, mladim ribam pa zatočišča.

Poplava loga 1965/1966

Večina nekdanjih zavojev oz. mrtvih rokavov Zilje se je sčasoma izsušila. Prvotno ekološko raznolikost so ohranili le tisti rokavi, ki niso ležali v poplavnem območju. To sta na primer *Webersee* zahodno od Blač in *Schwarze Lacke* (med Blačami in Bistrico). Nekateri mrtvi rokavi – večinoma ležijo na senčni strani Zilje – so danes zaščiteni in veljajo za naravne spomenike.

V osemdesetih letih 20. stoletja se je začel uveljavljati način vodogradnje, ki upošteva naravne razmere. Močno uravnano Ziljo so na nekaterih mestih spet razširili, s tem da so naredili majhne ekološke zalive. Začeli so tudi oživljati mrtve rokave Zilje, ki so omogočili prebivalcem marsikatero poslastico. Potoki z mirnim tokom, stoječe vode v

logih in Preseško jezero so bili pomemben življenjski prostor velikih potočnih rakov. Ti raki so dosegali velikost do 20 cm, težki pa so bili do 14 dekagramov (Lebensräume, različni avtorji: v Carinthia II – Sonderhefte 57: 162). Plemstvo jih je zelo cenilo. Izpričano je, da je gospoda z Levjega gradu v drugi polovici 18. stoletja v trinajstih letih zaužila 68.342 rakov (Michor I 1950/51: 46). Za nekatere upravičence je bilo lovljenje rakov še do 30. let 20. stoletja zelo pomembna gospodarska dejavnost. Lovili so jih z vršami, podobnimi košem, ki so jih spletli iz vrbovih vej in jih kot pasti potopili v vodo. Rake so prodajali na trgih v Celovcu in Beljaku, pošiljali so jih pa tudi – seveda žive – v oddaljene kraje, npr. na Tirolsko (Lebensräume, različni avtorji: v Carinthia II – Sonderhefte 57: 162).

Danes živijo potočni raki še v Preseškem jezeru in njegovem odtoku, v Jezernici, *Zrnici*. Jezernica (dolga 8 km) teče v vijugah skozi edinstveno naravno pokrajino – s trsjem poraslo močvirje vzhodno od jezera – in se izliva pri Goričah v Ziljo. Družina Pipp iz Gorič, ki je bila solastnica Jezernice, je rake v vrbovih košarah z vlakom pošiljala na Dunaj, glavni odjemalec pa je bil cesarski dvor. Leta 1930 so raki zaradi bolezni čez noč poginili, dve leti kasneje pa so jih spet načrtno naselili v reki.

V preteklosti je bila reka Zilja tudi pomembna za splavljanje lesa in drv. Les so sekali na Zgornji Zilji, tam so ga večinoma tudi že razžagali ter scepili in nato spustili po Zilji. Glavni odjemalci drv so bile topilnice svinca v Bleibergu. Zato so lastniki rudnikov (Bleiberger Gewerken) leta 1783 za ustavljanje drv na reki izdelali ogromne le-

sene grablje ter jih vsadili med bregova Zilje nad izlivom Bistriškega in Čanjskega potoka (Michor I 1950/51: 196). Za splavljanje lesa in drv so veljali predpisi zemljiškega gospostva Levji grad. Tako je bilo to delo dovoljeno samo zgodaj spomladi in pozno jeseni.

Lesni mojster bleiberških rudnikov je moral med drugim nadzorovati tudi splavljanje drv po reki. Za drva, ki so se zataknila ob bregovih in mostovih, je moral vzdolž Zilje zaposlovati ljudi, da so jih spet spravili v vodo. Prebivalstvo je bilo veselo tega dodatnega zaslužka. Lesni mojster Jakob Jakl pa si je hotel prihraniti ta denar in se je zanašal na dovolj močan vodni tok, ki bi naplavil drva do Čajne. Zato je moral pustiti lesene grablje za ustavljanje vse leto nameščene v Zilji. Nenadna neurja, ki so značilna za Ziljo, pa so povzročala, da je velika količina naenkrat naplavljenih drv pri grabljah večkrat zajezila Ziljo. Voda je prestopila bregova ter na poljih in travnikih povzročila veliko škode. Jasno, da so bili kmetje nezadovoljni. Leta 1809 so se Bistričani celo pritožili gospostvu Levji grad (Michor I 1950/51: 197).

Od srede 19. stoletja je splavljanje lesa nadzorovalo okrajno glavarstvo. Prekrške so kaznovali z denarno kaznijo do 500 goldinarjev ali pa z zaporom. Stroga pravila so veljala tudi za splavarje. Vsak splav je moral biti označen z dobro opaznim znakom splavarskega podjetja. Predpisana sta bila velikost splava in število splavarjev, ki so ga krmarili. Za varno splavarjenje sta po navadi zadostovala dva, samo za splavarjenje po Zilji skozi podorno območje Dobrača, *Udrt* (Schütt), je bilo predpisano, da

so splav krmarili štirje splavarji. Svoje delo je splavarsko podjetje moralo najaviti okrajnemu glavarstvu in plačati kavcijo. Občine pa so imele nalogo, da so po bregovih in pri mostovih razporedile stražarje. Vsekakor se je pred spustom splava moralo podjetje prepričati, ali so stražarji pripravljeni, sicer je moralo samo priskrbeti stražarje. Plače stražarjem je vedno moralo izplačati splavarsko podjetje. Za prenočevanje so se splavarji smeli ustavljati samo v uradno določenih pristajališčih. Taka pristajališča so bila med drugim pri Modrinji vasi, Goričah in Smerčah (Michor I 1950/51: 199).

Danes lahko reko Ziljo najbolj neposredno doživljajo kajakaši. Posebno očarljiva naj bi bila vožnja s kajakom po Jezernici zaradi njene tišine in neokrnjene narave.

Od furmanov do pustolovščin s konji

Z rejo noričanov so Ziljani zasloveli daleč naokoli. Noričani so potomci konj, ki naj bi jih ob zavzetju Norika s seboj pripeljali Rimljani. Z vzrejo, a tudi pod vplivom okolja in podnebja se je razvil konj, za katerega sta značilni tako moč kakor vztrajnost pri hoji. Pri reji noričanov danes Ziljani razlikujejo: pegavce (*tigre*), rjavce (*pravne*), lisjake (*fukse*) in vrance (*švorce*). Za kmečka dela so redili predvsem kobile – na Zilji jih imenujejo *more* (*mvarə*) –, žrebce pa so večinoma prodajali. Nekdaj jih je precej kupovala vojska, ker jih je potrebovala za vleko topov.

Izreden gospodarski pomen je imela reja noričanov v preteklosti, in sicer pred izgradnjo železnice v Ziljski do-

Noričani na paši v Borovjah pri Blačah

lini, ko so Ziljani kot *žamarji* (tovorniki) in *furmani* (vozarji) prevažali raznovrstno blago daleč preko mej na sever in jug. Razmah teh dejavnosti so omogočile med drugim stare, ugodne trgovske poti. Na vozarstvo in tovorništvo spominjajo tudi ziljske ljudske pesmi, kot npr. *Moj puəbəč bura v vašče gəré* (Moj fantič vozi v laške goré), *Žamar mə čriəz Ture bura* (Žamar mi vozi čez Ture) ali pa kratek verz, ki ga je povedal pripovedovalec z Ziljske Bistrice:

Sən buruv v Garicə,
sən vozu pšanicə,
movgrédə pa kafé,
za muajə daklé.

Sem se vozil v Gorico,
sem tovoril pšenico,
domov grede pa kofe
za moje dekle.

Značilen ziljski žamar oz. tovornik (nem.: Säumer; der Saum – tovor) je po mnenju umetnostnega zgodovinarja Oskarja Moserja upodobljen na zunanji steni župnijske cerkve v Čačah, na spodnjem levem robu freske »Praznič-nega Kristusa« iz leta 1465. V virih se ziljski žamar poja-vlja z imenoma »der windische Säumer« (izraz *windisch* se je nevtralno uporabljal za *slowenisch*) in »Sämer an der Gail«. Prvič so tovorniki s tako oznako omenjeni v navo-dilih salzburškega nadškofa nekemu oskrbniku leta 1564 (Klein 1950: 57). Toda že leta 1491 je med žamarji, ki so tovorili »beneško blago« iz Humina (Gemona) v Salz-burg, omenjen Nicholl Chracha iz Štefana na Zilji (prav tam: 58). Najpomembnejše blago, ki so ga Ziljani tovorili z juga v Salzburg, je bilo vino iz Furlanije, nazaj pa so v glav-nem tovorili sol. Tako najdemo leta 1741 na Ziljski Bistri-ci obrtnika, ki se je ukvarjal s kuhanjem in čiščenjem soli (nem. Solitersieder; Michor 1 1950/51: 190). V Salzburgu je bil zelo cenjen tudi med s Kranjskega. Z blagom so ziljski *žamarji* tudi trgovali, kar je prineslo marsikomu blaginjo.

Nekateri tovorniki so dejavnost znatno razširili, tako da so imeli po dvajset tovornih konj, s katerimi so bili na poti po deželah.

Prvi konj v vrsti je nosil zvonec, zato so jezdece takih konj imenovali tudi »zvoneči žamarji« (Glockensäumer). Edino taki *žamarji* so po navadi jezdili, hlapci pa so jih spremljali peš. Na poti so bili v jesenskih in zimskih mese-cih, spomladi in poleti pa jih je čakalo delo na polju, saj so bili vsi večji *žamarji* in *furmani* tudi kmetje. Zdoma so bili po pol leta, a vseeno so morali potovati hitro – na nogah so